ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 108, Eylül 2020, s. 237-261

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.45280>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
14.07.2020

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.09.2020

Dr. Öğr. Üyesi Kadir ADAMAZ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
adamazkadir@hotmail.com

DEMİRCİ KAZASINDA KANUNDIŞI OLAYLAR (XVI - XVIII. YÜZYIL)

Öz

Dünyanın birçok bölgesinde ve Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde olduğu gibi Demirci kazasında da yol kesme, yağmalama, cinayet, insan kaçırma, tecavüz, kalpazanlık, görevi kötüye kullanma gibi kanun dışı gelişen olaylara tarih içinde rastlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin yöneticileri bu tür kanun dışı olayları engellemek için önlemler alma yoluna giderek, suçun türüne göre sürgün, hapis, kalebend, küreğe konulma, idam gibi çeşitli cezalandırma yöntemleri uygulamıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme dönemi içindeki sıkıntılarına paralel olarak olayların önlenmesinin sağlanamadığı gibi, Osmanlı Ülkesinin birçok bölgesine kanundışı olayların yayılma gösterdiği de tespit edilmektedir. Makalede genel olarak XVI. yüzyıl ortalarından XVIII. Yüzyıl sonlarına kadarki dönemde Demirci kazası ve buradaki ahaliyi ilgilendiren kanundışı olarak gelişen olaylara değinilmiş olup, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivinde yer alan başta Mühimme defterleri olmak üzere çeşitli tasniflerde, farklı numaralarla kayıtlı belgelerden yararlanılmıştır. Çalışmayla özellikle Demirci kazasında XVI. yüzyıl ortalarından XVIII. Yüzyıl sonlarına kadarki dönemde meydana gelen olaylar ve etkilerinin ortaya konulması yanında Osmanlı Devleti'nin genel durumu hakkında da bilgi sahibi olunacağı kanaatindeyiz.

Anahtar kelimeler: Demirci, Osmanlı, suç, eşkıya, ceza.

THE ILLEGAL EVENTS IN THE DEMİRCİ DISTRICT (XVI. - XVIII. CENTURIES)

Abstract

As in many parts of the World and within the borders of the Ottoman Empire, in the Demirci district, illegal events such as road blocking, looting, murder, kidnapping, assault, counterfeiting and misconduct have been encountered through the history. The rulers of the Ottoman Empire went through taking measure stop revent such illegal events and applied various punishment methods such as exile, prison, imprisonment in the castle, rowing, and execution according to the type of crime. In addition to this, it is determined that it is not possible to prevent the events in parallel with the troubles during the periods of stagnation and decline of the Ottoman Empire, as well as the spread of illegal events in many regions of the country. In the article, from the middle of the XVI. century to the end of the XVIII. century, the Demirci district and the illegal events concerning the locals were addressed, and the documents, especially the "Muhimme Books", recorded in various classifications obtained from the Presidential Ottoman Archive were used. We believe that with this study, the events, especially in the Demirci district, that occurred between the periods of mid XVI. century and the end of the XVIII. century, their effects and the general situation of the Ottoman Empire will be revealed.

Keywords: Demirci, Ottoman, crime, bandit, punishment.

1. GİRİŞ

Demirci coğrafi açıdan dağlık bir yapıya sahip olup, yaylak ve kışlakların bol olması bölgede hayvancılığın gelişmesine olumlu yönde etki etmiştir. Ayrıca Demirci kazasının bulunduğu bölge hububat ve baklagil üretimi yanında meyveciliğin de geliştiği bir yer olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde Demirci kazası ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu görülür (COA. TT. d. 165).

Antik dönemden beri çeşitli uygarlıkların hâkimiyet sahası içinde olan Demirci ve çevresi (Akyıldız, 1984; Akurgal, 2000), Saruhan Bey tarafından XIV. yüzyıl başlarında Türk kontrolüne girmiş (Uzunçarşılı, 1988: 84), Saruhanoğulları Beyliği'nden sonra Osmanlı Devleti bölgeye hâkim olmuş (Sevim & Yücel, 1989: 304) ve bu durum Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulana kadar devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temellerinin atıldığı Kurtuluş Savaşı döneminde işgalci Yunan birliklerine karşı kaymakam İbrahim Ethem Bey öncülüğünde birleşen Demirci halkı bölgenin düşmandan kurtarılmasında etkili olmuş (Oğuz, 2017) ve Demirci, yeni kurulan devlette Manisa ilinin, bir ilçesi olarak günümüze kadar gelmiştir.

Farklı zamanlarda Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde olduğu gibi, Saruhan Sancağı ve bunun bir kazası olan Demirci'de kanundışı olaylara rastlanır. Demirci'de meydana gelen gayrikanunî olaylar, bir anlamda Sancaktaki ve Osmanlı ülkesindeki kanundışı olayların genel bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Nitekim Demirci kazasında meydana gelen kanunsuz olayların benzerlerinin Saruhan ve başka sancaklardaki olaylarla benzerlik gösterdiği arşiv vesikaları incelendiğinde anlaşılmaktadır. Çalışmada ele alınan bazı olayların Celali isyanları çerçevesinde geliştiğini söylemek de mümkündür. Nitekim belgeler incelendiğinde bu durum belli olmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin taşra yapılanmasında kaza olarak yer bulan Demirci'de, farklı türde suçlar ve suçun türüne göre cezalar görülür. Bunlar aşağıda başlıklar halinde ele alınmıştır. Çağatay Uluçay Saruhan Sancağı'ndaki eşkıyalık hareketlerini, kanunsuz olayları şeriiye sicilleri ve Osmanlı tarihçilerinin eserlerini kullanarak araştırmıştır (Uluçay, 1944; Uluçay, 1955). Dolayısıyla çalışmamızda şeriiye sicillerinden ziyade Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA.) belgeleri kullanılmıştır. Demirci'ye ait şeriiye sicillerinin önemli bir kısmının kayıp olduğu, bunun da Demirci'nin tarihsel yapısının ortaya konulması açısından önemli bir eksiklik oluşturduğunu burada ifade etmek gerekir. XIX. yüzyılda Demirci kazasında meydana gelen kanunsuz olaylar da başka bir çalışmada ele alınmıştır (Gökmen, 2007: 305-312).

Makalede Saruhan Sancağı'nın kazası olan Demirci ile bağlantılı tespit ettiğimiz gayrikanunî olaylar üzerinde durulmuştur. Bölgedeki gayrikanunî olaylarla ilgili en eski tarihli belge Hicri (H.) 973 (Miladi (M.) 1565 / 1566), en geç tarihli belge ise H. 1209 (M. 1794 / 1795) tarihini taşınmaktadır. Başka bir ifadeyle çalışma XVI. yüzyıl ortalarından, XVIII. yüzyıl sonlarına kadarki periyodu kapsamaktadır. Çalışmada Demirci haricinde meydana gelen ancak Demirci kazasıyla bağlantılı olan kanundışı olaylara da yer verilmiş, olayların tarihleri ise kayıtlardaki şekliyle Hicri (H.) olarak yazılmıştır. Çalışmayla Yeniçağ döneminde Demirci kazası bağlamında, Osmanlı Devleti'ndeki kanunsuz olayların ortaya çıkışı, gelişimi, sebep ve sonuçları yanında, Osmanlı Devleti'nin genel durumunun aydınlatılmasına katkı sağlanacağı kanaatindeyiz.

2.DEMİRCİ KAZASINDA GÖRÜLEN SUÇ TÜRLERİ

Suçun ortaya çıkmasında ekonomik faktörler ön planda yer alır. Mevcut kaynakların kıt olması suç kavramı ile doğrudan ilişkilidir (Ünver & Bakırtaş, 2008: 36). Ancak tüm suçların sebebinin ekonomiye bağlı olduğunu söylemek de mümkün değildir. Suç olaylarına bakıldığında halkın içinden çıkan suçluların huzur ve güven ortamına zarar verdiği, bu olaylardan da halk gibi devletin de olumsuz etkilendiği ifade edilebilir. Ancak bazen suçluların bizzat devlet görevlisi, bir anlamda suç ve suçluları engellemekle görevli kimselerin olduğu gerçeğine bakıldığında, devletler açısından daha da üzücü bir durum ortaya çıkmaktadır.

Makalede olaylar çeşitli başlıklar altında ele alınmıştır. Ancak çoğu zaman bir belgede birden fazla suç çeşidini içeren bilgiler bulunmaktadır. Mesela gasp, adam kaçırma, yağma cinayet, eşkıyanın yakalanması gibi suçlar, sürgün, kalebend gibi de ceza uygulamalarının biri veya birkaçı aynı belgede yer alabilmektedir. Dolayısıyla çalışmamızda bir başlığın altında kullanılan belgeler, başka bir başlığın konusunu da içerebilmektedir.

Demirci kazasında tespit ettiğimiz suçların genel olarak vaka-i adiyeden oluştuğu, maddi menfaat elde etme yanında, nefsi duyguları tatmin etme güdüsüyle işlendiği anlaşılmaktadır. Bunlar gasp, yağma, insan kaçırma, tecavüz, kalpazanlık gibi suçlardan meydana gelmektedir. Suç işleyenlerde mevcut yapı veya sistemi değiştirme gibi bir düşüncenin varlığına dair bilgilere belgelerde rastlanılmamaktadır.

2.1. Yağma - Gasp

Osmanlı Devleti döneminde Demirci kazasında görülen en yaygın suçların başında yağma gelir. Mesela Borlu, Demirci kadılarına yazılan H. 992 (1584/1585) tarihli hükümde, eşkıya Yusuf çavuşun üç dört yüz atlı ile yollarda Müslümanların mallarını yağmaladığı tespit edilmektedir (A.{DVNSMHM. d. 54: 398). Ayrıca Sındırgı, Gördüs ve Demirci kadılarında

yazılan H. 1018 (1609/1610) tarihli hükümde, İbrahim çavuşun kardeşi Abbas çavuşun Sındırgı kazasında uğradığı saldırıda eşyalarının yağmalandığı, bunu yapanların yakalanarak cezalandırılması istenmekte (A.{DVNSMHM. d. 78: 1808), Demirci, Gördüs, Sındırgı, Simav ve İnay-ı Eşme kadıları ve Demirci hassı voyvodasına yazılan H. 1121 (1709/1710) tarihli hükümde de yol kesme, yağma ve öldürme gibi suç işleyen eşkıyaların bulunması emredilmektedir (A.{DVNSMHM. d. 116: 153). Anadolu Beylerbeyi ve Demirci kadısına yazılan H. 1019 (1610/1611) tarihli hükümde de vezir Hafız el-Hac Ahmet Paşa'nın Demirci kazasındaki haslarına saldırılar yapan eşkıyanın yakalanması ve şer' ile haklarından gelinmesi istenmektedir (A.{DVNSMHM. d. 79: 614).

Gasp olayları Osmanlı Devleti'nde sıkça rastlanan adi vakalar içinde yer alır. Mesela Anadolu valisi, Adala, Demirci Borlu kadılarına H. 1125 (1713/1714) tarihinde yazılan bir hükümde, Adala kazasında Hacı Ali adındaki kişinin Hacı Mehmet'in iki atını ve parasını haksız yere gasp ettiği ve Hacı Mehmet'in mağduriyetinin giderilmesi için gereği istenmektedir (A.{DVNSMHM. d. 121: 1526). H. 1125 (1713/1714) tarihli başka bir hüküm de Anadolu valisi, Kütahya mollası ve Demirci kadısına yazılmış olup, Demirci sakinlerinden Halil ismindeki şahsın şikâyetini konu almaktadır. Buna göre Demirci kazası köylerinden Tavak'ta ikamet eden yeniçeri taifesinden Mehmet ve karındaşı Ahmet ile Armud Alanı köyü sakinlerinden olan Hüseyin adlı kişilerin birleşerek menzilleri, evleri basıp, mal ve erzakları aldığı, ayrıca şikâyetçi olan Halil'in de evini, bağını zapt edip, karısını da götürdükleri ifade edilmiş, sonrasında adı geçen eşkıyaların üzerine gidilmesi hususunda yetkililerce emir verilmiştir (A.{DVNSMHM. d. 121: 1316). Demirci kadısına yazılan H. 1075 (1664/1665) tarihli bir hükümde de gasp olayı görülür. Kayda göre Hanım Hatun namındaki kişi mülk menzilini Mustafa adında birinin zapt ettiğini şikâyet etmiş ve sorunun çözülmesiyle ilgili gereği emredilmiştir (A.{DVNSMHM. d. 95: 480).

Gasp olayları vakıflara da sirayet etmiştir. Mesela H.1172 (1758/1759) tarihinde Deli Mehmet ve amcası Abdalbaki ile Abdürrezzak isimli eşkıyaların Sultan Ahmet Han Kütüphanesi Evkafının Demirci'deki varlıklarına saldırılarından dolayı yakalanarak hak ettikleri cezaya çarptırılmaları hususunda Sultan III. Mustafa'nın Anadolu valisi Muhsinzade Mehmet Paşa ile Demirci kadısına fermanı ve Sadrazam Ragıp Mehmet Paşa'nın mektubu olduğu tespit edilmektedir (TS. MA. e. / 339 - 7).

Gasp olayları içinde vergiler ve reyanın ürettiği mahsuller de yer alır. Nitekim H. 1182 (1768/1769) tarihli kayıta Demirci sakinlerinden Ahmet oğlu Seyyid Süleyman adındaki kimse ve avenesinin hilaf-ı kanun üzere otuz nefer süvariyle mahsullere ve 1500 kuruşluk rüsuma el koyduğu ifade edilmekte, hariçten yapılan bu müdahalelerin önüne geçilmesi hususunda yetkililerce emir verildiği görülmektedir (AE. SMST. III. / 296 - 23697)

2.2. Cinayet

Demirci'de işlenen suç türlerinden biri de cinayettir. Bunlardan biri H. 985 (1577/1578) tarihli hükümde görülür. Demirci ve Mermere kadılarına yazılan hükümde, Demirci kazasında Emir adında biri, Osman, Nurullah ve Hızır Balı isimlerini taşıyan üç kişinin oğlunu katlettiğini bildirmiş ve çeşitli zulümler yaptıklarını şikâyet etmiştir. Sonuçta yetkililerce eşkıyaların üzerine gidilmesi ve gereği istenmiştir (A.{DVNSMHM. d. 30: 408).

Demirci ahalisinden bazı kimselerin, Demirci'den başka yerlerde meydana gelen olayların içinde yer aldıkları da görülür. Mesela H. 1176 (1762/1763) tarihli belgede, Yayçe ve

Bihorine kadısı Süleyman tarafından, Yayçe kazasına tabi Yenice kasabasında misafir olan Saruhan Sancağı'nın Demirci kasabasından Hacı oğlu Mehmet, İbrahim Beşe bin Mustafa'yı kasaba-i mezbureye yarım saat mesafe olan yerde Darü's-saade ağası imam el-Hac İbrahim'in çayırında atlar otlar iken yol yakınında, dere kenarında tüfek kurşunuyla öldürmüştür. Katil Hacı oğlu Mehmet sonrasında yakalanarak hapsedilmiştir (TS. MA. e. / 316 - 49).

2.3. İnsan Kaçırma - Tecavüz

Demirci kazasında tecavüz, kadın veya oğlan kaçırma suçlarının da olduğu anlaşılmaktadır. Mesela Saruhan Beyi, Adala ve Demirci kadılarına yazılan H. 985 (1577/1578) tarihli hükümde, halkın hayvanları ile hububatını zorla alan, insanların kızlarını başkalarına zorla verdiren, kadınlarına tecavüz eden Demirci kazasından sipahi Davud'un mahkeme edilmesi ve şikâyetçilerle yüzleştirilmesi istenmektedir (A. {DVNSMHH. d. 33: 138).

H. 986 (1578/1579) tarihli Demirci kadısına yazılan hükümde de Abdullah bin Ramazan isminde bir suhte, Ali adında sipahinin Abdi adındaki oğluna fi'l-i şeni etmiş ve bunu mahkemede de itiraf etmiş, sonuçta da küreğe konulması için saraya gönderilmesi emredilmiştir (A. {DVNSMHH. d. 35: 424).

Başka bir örnek de H. 993 (1585) tarihli Lala Mustafa Paşa'ya yazılan hükümde görülür. Buna göre Demirci ile Simav arasında toplanan softalara Simav'dan Gedik Fehim, Selendi'den Topakoğlu ve Mirzaoğlu liderlik yapmaktadır. Demirci ulemasının konuşması Saruhan softalarını şekavetten vazgeçirmişse de Germiyan softaları eşkıyalığa devam ederek köy basıp, mal yağmalamaya, kadın ve oğlanlara saldırmaya devam etmiş, sonuçta da yakalanıp haklarında gereğinin yapılması istenmiştir (A. {DVNSMHH. d. 60: 159).

H. 1114 (1702/1703) tarihli Saruhan Sancağı mutasarrıfı, Borlu ve Gördüs kadılarına yazılan hükümde de, Demirci Borlu sakinlerinden İsmail adında birinin, Ayşe adında bir hanımı zorla Mehmet adında birine nikâhlayıp, başka kasabaya götürürken fi'l-i şeni eyleyen, kapısız levend neferlerinden yetmişini başına toplayıp ahaliye zulmeden ve dağılmalarına yol açan Borlu sakinlerinden Kapıcıoğlu Mustafa ile Gördüs kasabasından Süleyman adlı şakilerden şikâyet edilmiş, sonuçta da bunların yakalanarak başka yere gönderilmeleri emredilmiştir (A. {DVNSMHH. d. 112: 994). Yine aynı mühimme defterinin H. 1114 (1702/1703) tarihli Saruhan paşası, Manisa ve Gördüs kadısına yazılan başka bir hükmünde, Gördüs kazası sakinlerinden olup eşkıya ile Demirci kazasına bağlı Sacayak köyünü yirmi, otuz eşkıya ile basıp yağma yapan, nikâhlı kadınları başkalarıyla evlendiren, adam yaralayan eşkıyaların yakalanıp kalebend edilmeleri istenmiştir (A. {DVNSMHH. d. 112: 1355).

2.4. İsyana Teşvik

Osmanlı Devleti'nde meydana gelen olaylarda bazı kimselerin teşvik ve kışkırtmalarının etkili olduğu anlaşılır. Bu kışkırtmalarda bizzat devlet ve toplumu koruyup kollamakla yükümlü görevlilerin de yer alması gerçekten devlet ve toplum adına üzücü bir durumdur. Bununla ilgili olarak Anadolu Beylerbeyi ve Demirci kadısına yazılan H. 1018 (1706/1707) tarihli hükümde, Hafız El-Hac Ahmet Paşa'nın haslarında halkı isyana teşvik eden eşkıya Rıdvan çavuşun önce uyarılması, uyarı faydalı olmazsa çavuşluğunun elinden alınarak gereğinin yapılması emri verilmiştir (A. {DVNSMHH. d. 78: 1421).

2.5. Kalpazanlık- Akçe Kırpma

Suç faaliyetlerinin temelinde ağırlıklı olarak ekonomik nedenler bulunur. XVI. Yüzyılda Demirci kazasında meydana gelen bazı adli olaylar ekonomi ile doğrudan ilgilidir. Avrupa'nın yoğun hammadde talebi karşısında Osmanlı Devleti'nin ihraç yasağı, ayrıca Osmanlı Devleti topraklarında görülen para tağşişleri gibi gelişmeler, Osmanlı Devleti'ni olumsuz yönde etkilemiştir (Akdağ, 1995:168-169; İnalçık, 2010: 280; Pamuk, 2010: 104). Osmanlı Devleti'nde padişahların, "Tecdid-i sikke" olarak adlandırılan kendi adına para bastırdığı ve her defasında akçenin ağırlığının yaklaşık bir buğday tanesi kadar (48 mg.) azaltılabildiği görülür. Osmanlı Devleti'nin madeni para sistemini uyguladığı dönemlerde madeni paranın altın veya gümüş içeriğinin, yani saflığının azaltılmasına "Tağşiş" denmiştir. Bu; bir anlamda günümüzdeki devalüasyon olarak kabul edilebilir. Tağşiş ile devletin en azından bir süre madeni para cinsinden yükümlülükleri azalmış, daha fazla ödeme yapabilme imkânı olmuştur (Erdem, 2006: 12). Para üzerinde oynamaların halk tarafından da yapılmaya çalışıldığı da anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde ekonomiyle ilgili olarak Demirci kazasında görülen suçların arasında kalpazanlık ve akçe kırpma da yer almış, yetkililer bu tür illegal faaliyetlerin üzerine giderek çeşitli cezalar uygulamıştır. Buna dair örnekler belgelerde mevcuttur. Bunlardan birinde H. 985 (1577/1578) tarihli Karahisar, Uşak ve Demirci kadılarına yazılan hükümde, Simav kadısının Ali adındaki sipahinin fesat, sahtekâr ve kalpazan olduğunu bildirdiği, sonrasında durumun tahkik edilmesinin istendiği belirlenmektedir (A. {DVNSMHM. d. 30: 297).

H. 987 (1579/1580) tarihini taşıyan başka bir mühimme defteri kaydında da kalp para basanların varlığından hareketle bunların ele geçirilmesiyle ilgili olarak Demirci, Gördüs ve Kayacak kadılarına hüküm gönderildiği tespit edilmektedir (A. {DVNSMHM. d. 40: 157).

H. 985 (1577/1578) tarihli Saruhan Sancağı Beyine ve kadılarına yazılan hükümde de, Demirci kazasına bağlı Ağaç Hisar köyünden Hacı Piri ve oğlu Nasuh, Kıran Işıklar köyünden Mustafa, Araplu köyünden Mahmut, Geyiklü(?) köyünden Divane Ömer ve Divane Ahmet, Küçük Yortan köyünden Ali ve Sac Ayak köyünden Kara İlyas namındaki kimselerin akçe kırkıp, kalpazanlık yaptıklarını zaim Bahtiyar adında birinin ihbar ettiği belirlenmektedir. Ayrıca zaim Bahtiyar adındaki şahıs tarafından sancakta paraların ayarının ciddi oranda bozulduğu ve düzgün akçe kalmadığı da ifade edilmiştir. Bu beyan üzerine kalpazanlık yapan kimselerin yakalanmasının emredildiği anlaşılmaktadır (A. {DVNSMHM. d. 31: 525).

Akçe kırpma ile ilgili olarak da H. 983 (1575/1576) tarihli Demirci ve Gördüs kadılarına gönderilen hükümde de ticaretle uğraşan bazı kimselerin ellerine geçen akçelerin kenarlarını sürekli kırptıkları bildirilmiş, ardından da durumun araştırılması ve suçluların yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri istenmiştir (A. {DVNSMHM. d. 27: 111).

2.6. Vergiyle İlgili Suçlar

Demirci kazasında tespit ettiğimiz suçlardan biri de vergiyle ilgilidir. Bunlar bazen vergilerini ödemek istemeyen reaya tavrı, bazen fazla vergi alma faaliyeti, bazen de kendini vergiden muaf gösterme gayreti gibi farklı şekillerde ortaya çıkmıştır.

Bunlardan biri Demirci kazası kadısı Yahya'nın gönderdiği mektubunda görülür. Mektuba göre Sultan III. Ahmet'in annesi valide sultanın Demirci hassı köylerinden arusan vergisini ödemeyenler bulunmaktadır. Saruhan Sancağı kadılarına yazılan H. 1124 (1712/1713)

tarihli hükümde de yükümlülerin vergilerini ödemelerinin sağlanması emredilmektedir (A.{DVNSMHM. d. 118: 1937).

Bursa kadısına, liva-i Aydın ve Saruhan mukataatı müfettişi Mevlana Hacı İlyas'a ve Kete kadısına ve Dergâh-ı Ali çavuşlarından Seydi Ahmet çavuşa H. 987 (1579/1580) tarihli yazılan hükümde de, Saruhan'da Demirci Yörükleri mukataasına mültezim olup miriye 354487 akçe borcu olan Nasuh bin Ali, Korkud cemaatinin Demirci Yörüklerinden olmalarına rağmen kendilerini Bursa'da Mehmet Buhari Evkafı'na raiyyet yazdırıp resimlerini vermek istemediklerinden şikâyet etmiştir. Ardından Yörüklerin raiyyet olamayacağı bildirilerek, durumun araştırılıp Korkud cemaatinin eskiden Demirci Yörüklerinden oldukları görülürse vergilerinin tahsil edilmesi istenmiştir (A.{DVNSMHM. d. 41: 359). Burada, vakıf raiyyeti olduklarında vergi muafiyeti kazanacaklarından, Yörüklerin statülerini bu şekilde değiştirme arzuları olduğu, bunun için de mücadele ettikleri anlaşılmaktadır.

Bazı kimselerin vergi kaçırmak için farklı yollara başvurduğu da belgelerden tespit edilmektedir. Bu yollardan biri askeri zümreye geçtiğini iddia etme şeklinde kendini gösterir. Nitekim Osmanlı toplumunda “Askeriler” vergilerden muaf tutulmaktaydı (Sahillioğlu, 1991: 488). Askerilerin ayrıcalıklı bir yapıya sahip olması insanları cezbetmiştir. Bununla ilgili olarak hukuksuz durumlar da ortaya çıkmış, bunlardan biri de Demirci’de yaşanmıştır. H. 1125 (1713/1714) tarihli kayıta Demirci şehri ahalisinden olan Hasan adında biri “Yeniçeri oldum” diyerek vergi vermeyi reddetmiştir. Ancak yapılan incelemede yeniçeri olmadığı anlaşıldığından üzerine düşen verginin tahsil edilmesi hususu Demirci kadısına bildirilmiştir (A.{DVNSMHM. d. 121: 1348).

Vergi konusunda sıkça görülen durumlardan biri, görevlilerin halktan zorla fazla vergi almaya çalışmalarıdır. Mesela H. 1125 (1713/1714) tarihli Anadolu valisi ve Demirci kadısına yazılan bir hükümde Padişah haslarından Demirci kazası ve köyleri halkından fazla vergi alan voyvodanın engellenmesi emredilmektedir (A.{DVNSMHM. d. 121: 847).

Vergi ile ilgili suçların bir çeşidi de engelleme olarak ifade edilebilir. Bazı kimselerin vergi verilmesine mani oldukları görülür. Mesela Saruhan Sancağı’nda vaki olup Seyyid el-Hac Süleyman sorumluluğunda bulunan Demirci mukataası reayasını kışkırtıp vergi vermelerini engelleyen kimselerin engellenip mal-ı mirinin tahsili hususunda H. 1131 (1718/1719) tarihli emirname bulunmaktadır (AE. SAMD. III / 116 - 11443).

2.7. Devlet Kurumları İşlerine Müdahale Etme

Devlet düzeninin aksamadan işlemesi, devletin varlığını devam ettirebilmesi toplum için önem arz eder. Bunun için devleti yönetenler mümkün olduğu kadar kurumlara ve işlerine müdahaleleri engellemeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti’nde Timar veya vakıf sistemi içinde olduğu gibi mahkeme işlerine müdahaleler olduğu da anlaşılmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Adala müftüsü ve Demirci kadısına yazılan H. 1056 (1646/1647) tarihli hükümde Demirci Borlu sakinlerinden Kapıcı Ahmet’in bir ilgisi olmadığı halde mahkeme işlerine müdahalede bulunduğu, bu yüzden Kapıcı Ahmet’in kendisiyle ilgili durumlar dışında mahkemeye gelmemesinin emredildiği görülmektedir (A.{DVNSMHM. d. 90: 435).

2.8. Eğlenceyle İlgili Suçlar

Bir suç çeşidi de eğlenceyle bağlantılı olarak karşımıza çıkar. Nitekim H. 985 (1577/1578) tarihli Anadolu Beylerbeyi ve bu eyalet kadılarına yazılan hükümden hareketle, XVI. yüzyılda Anadolu’nun muhtelif yerlerinde eğlenceye yönelik bazı hareketlerin olduğu ve

bunların halkı ifsat etmelerinden dolayı engellenmesinin istendiği görülür (A. {DVNSMHM. d. 30: 179). Buna göre “Çengiyan” ismiyle bilinen bir grubun şehir ve kasaba kenarlarına yerleşip, hüsna cariyeler ve kadınlar bulundurup, çalgı çalarak halkı ifsat ettikleri haberi üzerine, bunların görüldükleri yerde şer-i şerife uymayan hareketlerinin önlenmesi, eğer suçları sabit olursa şer’ ile cezalandırılmaları emredilmektedir.

2.9. Zorbalık

Yukarıda yapılan tasnifler haricinde genel olarak Demirci kazasında görülen ve halkın çeşitli şekillerde mağdur olduğu bazı illegal olaylar da burada zikredilebilir. Bunlar eşkıyaların çeşitli saldırıları, zulümleri ve bazı adi vakalar olarak ifade edilebilir.

Halka zulmeden şahısların engellenmesi yolunda Osmanlı Devlet yöneticilerinin tedbirler almaya çalıştığı, bunun için gerekli emirleri görevlilerine verdiği görülür. Mesela Demirci ahalisinden es-Seyyid Osman bin es-Seyyid el-Hac Hasan'a zulmeden Çolak es-Seyyid Mustafa bin es-Seyyid Göde Mehmed, es-Seyyid Mustafa bin Derbeder Mehmet ve es-Seyyid Osman bin es-Seyyid Mehmet adlı şakilerin yakalanması, zabıtlar marifetiyle ve Demirci voyvodası mübaşeretiyle Kütahya kalesine kalebind olunmaları emri H. 1144 (1731/1732) tarihli kayıta tespit edilmektedir (AE. SMHD. I. / 66 - 4267).

Demirci kazasında vaka-i adiyeden olan suçlar da mevcuttur. Mesela Demirci hasları mültezimi Mehmet, Demirci’de Ali adında birinden bir at satın almış, ancak üç yıl sonra atı geri verip parasını istemiştir. Bu da şikâyet konusu olmuş ve araştırılıp doğruluğu varsa mültezim Mehmet’in engellenmesi isteği Demirci ve Mermere kadılarına yazılan H. 987 (1579/1580) tarihli hükümde görülmektedir (A. {DVNSMHM. d. 41: 685)

Osmanlı Devleti ve Demirci’de ekonominin temelini oluşturan zirai faaliyetler içinde de bazı problemlerin yaşandığı görülür. Bununla ilgili olarak mukataat müfettişi Hacı İlyas'a, Demirci ve Sındırgı kadılarına ve kabzımal Hamza çavuşa yazılan H. 987 (1579/1580) tarihli hükümde, Demirci kazasına tabi Öksüzlü adındaki nehre reis ve bervecch-i iltizam ile ayak amili olan Ahmet İstanbul’a gelip, nehrin üst tarafında Demirci reayasının fuzuli bostanlar ihdas edip, miri nehri kendilerininmiş gibi kullanıp, nehrin suyunu oraya çevirerek miri çeltik üretimine zarar verdiklerini şikâyet etmiş ve bu duruma son verilmesi istenmiş, bunun üzerine konunun incelenmesi ve çeltik ziraatının gerçekten zarar görmesi söz konusu ise ilgili reayanın engellenmesi emredilmiştir (A. {DVNSMHM. d. 41: 489).

3. CEZA ve UYGULAMALAR

Suçluların neden oldukları zararın telafisinin para cezasıyla tazmin edilmesi ideal olarak yorumlanmakla birlikte, hırsızlık, dolandırıcılık gibi mala yönelik işlenen suçlar için bu mümkün görünse de, cinayet, ırza tecavüz gibi suçlarda zararın para cezasıyla tazmin edilmesi pek de mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla cana ve ırza karşı işlenen suçlarda para cezası haricinde başka ceza türlerinin uygulanmasının gerekliliği söz konusudur (Hekim & Gül, 2011: 138). Tarihte birçok devlet suçların engellenmesi adına belli yaptırımlar, farklı türde cezalar ortaya koymuş, böylece hem suç işleyenleri cezalandırmış hem de suça yönelmeler konusunda caydırıcı olmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti de aynı şekilde suç ve suçlulara göre farklı cezalandırma yöntemleri belirlemiş, suç ve suçluların takibini geniş bir coğrafyada yaparak, başka sancak, bölge veya yerlere kaçanların da yakalanması konusunda kararlı davranmıştır. Bununla ilgili olarak şu örnek verilebilir: Anadolu Beylerbeyi ve Ankara kadılarına yazılan H. 973 (1565/1566) tarihli hükümde ev basıp, Müslümanların mallarına zarar veren eşkıyaların

Bolu tarafına firar ettiklerinden, Anadolu Beylerbeyliğine bağlı diğer sancaklara firar etmiş olan bu eşkıyaların tutulup başkalarına ibret olması için suç mahallerinde cezalandırılmaları istenmektedir. (A.{DVNSMHM. d. 5: 185).

Demirci kazasında kaynaklardan tespit ettiğimiz suçlulara verilen cezalar aşağıda ele alınmıştır.

3.1. Sürgün:

Sürgün cezası Osmanlı Devleti'nin sıkça başvurduğu ceza yöntemlerinden biridir. Demirci kazasındaki bazı suçlarda da sürgün cezasının uygulandığı tespit edilir. Sürgün cezasının uygulandığı suçlardan biri halkın kışkırtılması olarak karşımıza çıkar. Aydın ve Saruhan Sancaklarında muhassıl-ı emval olan Nasuh Paşa'ya gönderilen H. 1119 (1707/1708) tarihli hükümde, Manisa sakinlerinden iken sürgün olunup Demirci'de sakin olan Çeribaşı Seyyid Ahmet'in kendi halinde olmayıp ahaliyi tahrik ettiği ve vergilerini ödemelerini engellediği bunun üzerine de ailesiyle birlikte başka bir bölgeye sürgün edilmesinin istendiği belirlenmektedir (A.{DVNSMHM. d. 115: 1682).

Sürgün cezasına çarptırılanlar arasında konar-göçerler de yer almıştır. Demirci kadısı Hattat Mustafa'nın şikâyeti sonucunda, Demirci kazası köylerindeki ahaliye saldıran Musacalı Cemaati'nin iskân edilmek üzere Rakka'ya gönderilmesi emrini H. 1142 (1729/1730) tarihli kayıta görmekteyiz (A.{DVNSMHM. d. 135: 1688). Osmanlı Devleti Konar-göçerleri iskân etmek için çaba sarf etmiştir. Bunların yerleşik halka verdikleri zarar (Demir, 2017: 25) ve denetim altına alınamaması gibi sebeplerle mecburi iskâna tabi tutuldukları görülür. Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi merkezi hükümet XVII. yüzyıl sonlarında bazı aşiretleri Rakka bölgesine iskâna zorlamışsa da bunda başarılı olamamıştır. XVIII. Yüzyıl başlarından itibaren ise Konar-göçerler devletin teşvik ve zorlaması yanında kendiliğinden de yerleşik hayata geçmeye başlamıştır (Gündüz, 2002: 163).

Eşkıyalık yapan kimselerin sürgün cezasına çarptırıldıkları da belirlenmektedir. Mesela Demirci kazası kadısı Müftüzade Mehmet'in imzasının olduğu H. 1173 (1759/1760) tarihli belgeye göre, Demirci'nin Çorak köyü sakinlerinden olan kat-ı tarikden (Yol Kesicilik) “Çapkın” namında Bölükbaşı, etrafındaki eşkıyalar ile Demirci Dağında “Başalan” adındaki mevzide yuvalanarak yolcuların, gelip geçenlerin yolunu kesip, mal ve eşyalarını almış, değirmenleri basıp, koyun sürülerini çalma eylemlerine karışmış, sonunda Serçe köyü yolunda ihbar olunmuştur. Ardından Demirci Voyvodası Hasan ağa adam gönderip, eşkıya Çapkın bölükbaşı ile çatışmış, sağ yakalamak mümkün olmadığından birçoğu öldürülmüş, avanelerinden Mehmet ve Gökçedağlı Ali gibi birkaç eşkıya sağ olarak mahkemeye çıkarılmış ve cezalandırılarak Anadolu valisine gönderilmiştir (TS. MA. e. / 188 - 53) Yol kesicilik İslam hukukunda en ağır suçlar içinde yer almış, öldürülme, asılma, çapraz olarak el ve ayakların kesilmesi ve sürgün bu suçun cezası olarak belirlenmiştir (Çetintaş, 2017: 1722).

Demirci, Gördüs kadılarına ve Demirci Hassı voyvodasına yazılan H. 1128 (1715/1716) tarihli hükümde de Köse Hüseyin isimli eşkıyanın bölgeden uzaklaştırılması emri görülmektedir (A.{DVNSMHM. d. 124: 73). H. 1122 (1710/1711) tarihli hükümde ise Demirci kadısına, Demirci nahiyesine bağlı Çanakçı köyü ahalisinin şikâyeti üzerine, fi'l-i şeni, ev basma gibi zulümlerde bulunan ve Demirci kazasından olmayan Musli ile Hamza'nın vatan-ı asliyelerine gönderilmeleri istenmiştir (A.{DVNSMHM. d. 117: 234). Demirci kazasında Küçük Molla Ali'nin de ahalinin kadın ve kızlarını usulsüz olarak kendine nikâhlayarak fesada sebep

olduğundan başka bir bölgeye sürgün edilmesi hususunda Demirci kadısına yazılmış H. 1124 (1712/1713) tarihli emir bulunmaktadır (A.{DVNSMHM. d. 117: 590). Başka bir örnek de H. 1140 (1727/1728) tarihli kayıta tespit edilmektedir. Buna göre Demirci’de Sinan Efendi Mahallesinde ikamet eden Kafiroğlu Hasan Beşe eşkıyası ile oğlu Ali kendi hallerinde olmayıp, şarap içen, ümmet-i Muhammed’e çirkin küfürler eden, bazılarını darp eden ve yaralayan kimselerdir. Mezbur Ali, yine Demirci sakinlerinden Mustafa Beşe oğlu İbrahim’in sol elini bıçak ile yaralamış bunun diyeti lazım geldiğinden de hapsedilmiş ancak firar etmiştir. Sonuçta suçlular Hasan ve oğlu Ali kötülüklerinden vazgeçemediğinden, asli vatanları olan İzmid yakınlarında Ada isimli köye aileleriyle birlikte sürülmüştür (AE. SAMD. III / 83 - 8334).

Başka bir örnek de zorla evlendirme ve eşkıyalık yapanlarla ilgili görülmektedir. Buna göre Anadolu Beylerbeyi ve Demirci kadısına yazılan H. 1018 (1609/1610) tarihli hükümde el-Hac Ahmet Paşa'nın hasları köylerinde halka bu gibi konularda zararı olan Karabaş Hüseyin namında kişinin Rodos adasına sürülmesi emredilmiştir (A.{DVNSMHM. d. 78: 1422).

Suçluların işlediği suça göre sık sık devletin merkezi olan İstanbul’a gönderilmesi de emredilmiştir. Özellikle devlet görevlilerin yaptıkları yanlış veya usulsüzlüklerin tespiti sonrasında İstanbul’a gönderilmeleri isteğine sıkça rastlanır. Mesela Anadolu Beylerbeyine ve Demirci kadısına yazılan H. 1018 (1609/1610) tarihli hükümde, halka zulmedip, malını gasp eden Osman Çavuş’un Yortan köyünde köy reayasından sürekli arpa, koyun ve tavuk topladığı, bazı kimselerin evlerine adamlarını gönderip, eşyalarını bozduğunu, katır ve merkepleri aldığı gibi hukuksuzluklarından dolayı yakalanarak İstanbul’a gönderilmesi emri mevcuttur (A.{DVNSMHM. d. 79: 587).

Üsteki örneğin tersi olarak devlet görevlilerine karşı bir yanlış yapıldığında da suçluların İstanbul’a gönderildiği görülür. Nitekim Demirci kadısına yazılan H. 991 (1583/1584) tarihli hükümde, sefer için nüzül ihracına gönderilen Süleyman Çavuş, ulak işi için Demirci’de Hacı Evhad adında kimsenin yaptırdığı cami yakınlarında iken, Divane Çoban cemaatinden Alemşah Fakih ve cemaat-i Kösemen’den Kara Musa ve Emir Fakih adındaki kimseler ve onların arkadaşları tarafından dövüldüğünü bildirmiştir. Mühimme defteri kaydında yaramazlıkları tescillenmiş olan bu kimselerle ilgili olarak durumun teftiş edilmesi ve doğruysa hapsedilip İstanbul’a gönderilmelerinin emredildiği belirlenmektedir (A.{DVNSMHM. d. 49: 375). Sonrasında da durumun teftişiyle doğruluğuna binaen Demirci kadısına yazılan H. 991 (1583/1584) tarihli hüküm ile merkurmların bulunup, Hamza Çavuş’a teslim edilerek İstanbul’a gönderilmesi istenmiştir (A.{DVNSMHM. d. 49: 414).

Osmanlı Devleti’nin adli konularda hassas davrandığı ve duruma göre sürgün cezasından vazgeçilmesini istediği de belirlenir. Nitekim Saruhan Sancağı mutasarrıfı ve Demirci kadısına yazılmış olan H. 1114 (1702/1703) tarihli kayıta Gördüs kazası ahalisinin garazı ve kötü haline dair ihbarları üzerine başka yere sürülmesini istedikleri kazada sakin Kapıcızade Mustafa isimli şahsın iyi halinin bildirilmesi üzerine rencide ve sürgün edilmemesi emredilmiştir (A.{DVNSMHM. d. 112: 1356).

3.2. Görevden Alma

Suç işleyenlerin bir kamu görevinde bulunması durumunda görevinden el çektirildiği de anlaşılmaktadır. Mesela Demirci kadısı ve Demirci hassı voyvodasına yazılan H. 1124 (1712/1713) tarihli hükümde, kaza kadılarına naip olmak suretiyle zulüm ederek haksızca para

toplayan Simavnalı Şaban'ın niyabet hizmetinde istihdam olunmaması emredilmiştir (A.{DVNSMHM. d. 118: 1290).

Osmanlı Devleti'nde suçun geçmişte işlense bile tespit edildiğinde görevden alma yoluna gidildiği belirlenmektedir. Mesela Saruhan Sancağı'nda Gördük kazasına tabi Yortan köyü ve gayriden 6 bin akçe timar tasarruf eden Hasan'ın önceden Demirci'de Ece Mahallesinde karısını öldürdüğü, dolayısıyla katile timar tasarrufunun kanuna aykırı olduğundan, uhdesindeki timarın kaldırılıp Ali'ye tevcihi hakkında H. 1169 (1755/1756) tarihli kayıt bulunmaktadır (C.TZ. / 102 - 5067).

3.3. Hapis

Günümüzde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de hapis cezası en yaygın görülen cezaların başında gelir. Mesela H. 993 (1585) tarihli bir mühimme defteri kaydında Lalaya, Manisa, Demirci ve Borlu kadılarına yazılan hükümde, şaki olan Adala sakinlerinden sipahizade Ali'nin yakalanması ve teftiş edilerek cürmünün sabit olması durumunda hapsedilmesi istenmektedir (A.{DVNSMHM. d. 58: 459).

Anadolu Beylerbeyi'ne ve Demirci, Simav, Gedüs, Eğrigöz, Güre-i Selendi ve Kula kadılarına yazılan H. 991 (1583/1584) tarihli başka bir hükme göre müderris Hacı Sinan, Simav kazasında Çay adındaki köyde, Gedik Mehmet ve Dursun adındaki kimselerin etrafında adam toplayıp, birlikte ev basarak insanları katlettiği, fesat ve şenaatlerini sürdürdüğünü gönderdiği mektupta, bildirmiştir. Bunun üzerine adı geçen eşkıyaların yakalanıp, cürmü sabit olanların hapis veya şer'le cezalarının verilmesi emredilmiştir (A.{DVNSMHM. d. 52: 280).

Hapis cezalarından biri de kalelerde, zindanlarda gerçekleşmektedir ki kaynaklarda bu ceza “Kalebend” olarak zikredilmektedir. Kalebend kelimesi sözlükte “kaleye bağlanmış, kalede hapsedilmiş kimse” anlamına gelirken, terim olarak suçluların kale surları içinde ikamet ettirilmesi, hisardan dışarıya çıkmasına izin verilmemesi şeklinde uygulanan cezayı anlatmaktadır. Ayrıca kapalı mekânlardaki mahkûmlara zindan-bend, bir adada serbestçe dolaşabilenlere cezîre-bend, palankalarda tutulanlara palanka-bend, manastırlarda tutulan gayrimüslim suçlulara manastır-bend, kulelerde tutulanlara da kule-bend denilmiştir (İşbilir, 2016: 5). Osmanlı coğrafyasının birçok bölgesinde olduğu anlaşılan kalebendler gibi İstanbul'da Boğazkesen Kalesi kalebendleri, kalebend cezasının sıkça uygulandığı yerler arasındadır (Koca, 2018).

Kalebend cezasıyla ilgili olarak H. 1118 (1706/1707) tarihli kayda göre, Demirci'nin Boyacık köyünden Durmuş adında birisi mahkemeye gelerek, aynı köyden Mehmet bin Hasan'ın eşkıyadan olduğu ve oğlu Mustafa'yı darp ettiğini belirtmiş, inceleme sonucunda eşkıya Mehmet bin Hasan'a kalebend cezası verilmiştir (AE. SAMD. III / 216 - 20872).

Kalebend cezasına çarptırılan gruplardan biri vergi toplanmasına engel olma ve reayanın vergi vermesini engellemeye çalışanlardır. Mesela Demirci kadısı ve Limni kalesi dizdarına H. 1107 (1695/1696) tarihli gönderilen hükümde, Demirci kazasında Ümmü Sultan hasları vergi ve mahsulünün tahsilini engelleyip, ahaliyi vergi vermemeye kışkırtan Kör Seyyid Hacı Ahmet'in suçunun araştırılıp doğruluğunun belirlenmesi halinde Limni Adası'nda kalebend edilmesi istenmiştir (A.{DVNSMHM. d. 108: 519). Başka bir örnekte de Aydın ve Saruhan Sancaklarında muhassıl-ı emval olan Nasuh'a ve Güzelhisar kalesi dizdarına gönderilen H. 1119 (1707/1708) tarihli hükümde görülür. Buna göre Gülnuş Emetullah Valide Sultan kethüdası Mehmet'in haslarından Demirci hassı mülhakatından Karataş nahiyesi halkı vergilerini Voyvoda

Mehmet'e ödemedikleri gibi, içlerinden katillik ve şekavete kalkışanları da bulunmakta, sonuçta da bozguncu olup ismi bildirilenlerin kalebend edildiği belirlenmektedir (A.{DVNSMHH. d.115: 1476). Anadolu valisi, Demirci kadısı ve Kütahya kalesi dizdarına yazılan H. 1120 (1708/1709) tarihli hükümde de başına topladığı bozguncularla ödenmesi gereken vergileri ahaliye ödetmeyen Şeyh Sinan Camii hatibi Ali Halife'nin kalebend edilmesi istenmiştir (A.{DVNSMHH. d. 115: 2361). Benzer bir durum da H. 1122 (1710/1711) tarihli kayıta görülür. Buna göre Gülnuş Valide Sultanın hasları içinde yer alan Demirci hassı sakini olan Kör Hacı Ahmet ve beraberindekilerin, hassın malının toplanmasına müdahale edip şekavette bulunmalarından dolayı Seddülbahir kalesi'nde kalebend olunmaları emredilmiştir (A.{DVNSMHH. d. 117: 34).

Vaka-i adiyeden suçlara karışan görevlilerin de kalebend cezasına çarptırıldıkları anlaşılmaktadır. Nitekim H. 1130 (1717/1718) tarihli mühimme defteri kaydında, Demirci'de Şücaeddin Mahallesi sakinlerinden Hamza isimli yeniçerinin adam yaralama gibi türlü kanunsuz işlere karışması sebebiyle kalebend edileceği belirlenmektedir (A.{DVNSMHH. d. 124: 291).

3.4. Suç İşleyenlerin Evlerinin Yıkılması

Osmanlı Devleti'nin ceza uygulamaları arasında suça karışanların evlerini yıkmaya da bulunmaktadır. Böylece bir anlamda suç işlemeyi düşünenlere caydırıcı bir durum ortaya koymaya çalıştığını söylemek mümkündür. Mesela Demirci kadısı Müftüzade Mehmet imzalı H. 1173 (1759/1760) tarihli belgede, Demirci şehri sakinlerinden olup, emre karşı gelerek kaçan şakilerden Hacı Abdulkaki ile Deli Mehmet'in evlerinin yıktırılarak, hayvan, para, mal ve eşyalarının yazılıp şehir voyvodasına emanete alındığı görülmektedir (TS. MA. d. / 5460- 2). H. 1173 (1759/1760) tarihli belgede de Demirci kadısı Müftüzade Mehmet'in firar eden Abdulkaki ve Deli Mehmet adındaki eşkıyaların firarlarının ardından yıkılan evlerinden çıkan eşyaların deftere kaydedilerek gönderildiğini bildirmektedir (TS. MA. e. / 544 - 16).

Ev yıkmaya cezasıyla ilgili olarak H. 1173 (1759/1760) tarihli başka bir belgede de Sultan III. Mustafa'nın Anadolu valisi Muhsinzade Mehmet Paşa'ya ve Demirci kadısına fermanı ile Sadrazam Mehmet Ragıp'ın mektubunda da Demirci şehri sakinlerinden eşkıya başı Deli Mehmet, amcası Abdulkaki ve kırk-elli nefer civarında eşkıyanın gasp ve ırza geçme fiillerinin olduğu, bunların kazadaki evlerinin yıkılarak, kendilerinin de ölü ya da diri ele geçirilip valiye gönderilmesi hususu ifade edilmiştir (TS. MA. e. / 340 - 3).

3.5. Suç İşleyenlerin Mallarına El Koyma

Eşkıyaların kanunsuz olarak elde ettikleri mallara karşılık yakalanmaları veya kaçmaları durumunda geride bıraktıkları mal ve eşyalara Osmanlı Devleti el koymakta, böylece belli oranda da olsa zararın telafisi yoluna gidilmektedir. Eşkıyaların geride bıraktıkları mallara dair kayıtlar tutulmuştur. Nitekim H. 1173 (1759/1760) tarihli belgede Demirci kazasından firar eden Deli Mehmet ve Abdulkaki'nin emaneten alınıp satılan hayvanlarının bedeli 462 buçuk kuruşun Çukadar Abdullah Ağa'ya, Voyvoda Esir Hasan tarafından teslim edildiği Demirci kazası kadısı Müftüzade Mehmet tarafından bildirilmektedir (TS. MA. e. / 188 - 52). Yine H. 1173 (1759/1760) tarihli Demirci kadısı Müftüzade Mehmet imzalı, adı geçen eşkıyaların hanelerinde mevcut olup satılıp ve bedelinin görevli memura teslim edildiği malların listesi ve fiyatlarının yazılı olduğu belge tespit edilmektedir (TS. MA. e. / 188 - 54). Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin bir anlamda eşkıyalara karşı müsadere uygulaması yaptığı da burada söylenebilir.

3.6. Çalıştırma

Osmanlı Devleti'nin cezalandırma yöntemlerinden biri de suçlulardan çeşitli şekillerde kamu yararına dönük faydalanmadır. Bu durum, Demirci kazasında bazen mesleklerinin icra edilmesi olarak karşımıza çıkarken, çoğu zaman kürek cezası şeklinde görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde kürek cezası XVI. yüzyıl ortalarından itibaren görülmeye başlar. Bu dönemde Osmanlı gemilerinin artan kürekçi ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak ortaya çıkmış örfi bir cezadır. Osmanlı Devleti'nde önceleri esirler arasından ve vergi muafiyeti karşılığında kürekçi temin edilirken, sonrasında bunlara hükümlüler de ilave edilmiş, böylece çeşitli suçluların mahkûmiyetlerini kürek cezası ile tamamlama uygulaması başlamıştır (İpşirli, 2016: 112). Savaş esirleri “Forsa” olarak adlandırılmış, avarız vergileri içinde de genellikle yirmi haneden donanma için bir kürekçi veya bedelinin alınması şeklinde uygulamaya gidilmiştir (Kılınç, 2015: 531, 532).

Kaynaklarda “küreğe gönderilmesi” şeklinde geçmekte olan ceza, Osmanlı ülkesinin birçok yerinde olduğu gibi Demirci kazasında da meydana gelen olaylarda suça göre uygulamaya konulmuştur. Bunlardan birinde Abdullah Fakih bin Ramazan adında bir suhtenin, bir sipahi oğluna fi'l-i şeni ettiği ve bu durumun mahkeme de tescil edilmesi üzerine küreğe gönderilmesi H. 986 (1578/1579) tarihli Demirci kadısına yazılan hükümde belirlenmektedir (A.{DVNSMHM. d. 35: 424).

Başka bir örnek de Saruhan Beyi, Demirci, Borlu ve Simav kadılarına yazılan H. 988 (1580/1581) tarihli hükümde görülmektedir. Buna göre suhte grubunun fesat ve kötülükleri nedeniyle yakalanmaları ve katli gerekmeyenlerin küreğe gönderilmeleri emredilmiştir (A.{DVNSMHM. d. 43: 525).

Osmanlı Devleti'nin ceza yöntemlerinde suçluların uzmanlığının konu edildiği de anlaşılır. Mesela Demirci kadısına yazılan H. 982 (1574/1575) tarihli hükümde, kaza ahalisinin Yusuf ve Mehmet adındaki kimselerin fesat ve zorbalıklarından şikâyet ettiği, bu kişilerden davacı olanların hakları alındıktan sonra, suçluların kasaplık yapmak için İstanbul'a gönderilmelerinin emredildiği görülmektedir (A.{DVNSMHM. d. 26: 408).

3.7. Kefalet ile Serbest Bırakma

Osmanlı Devleti'nde mahalle halkının, mahallede yaşayanlar üzerinde bir oto kontrol sistemi oluşturduğu anlaşılır. Resmi otoriteler bir mahalledeki şahıs hakkında mahalle halkının kanaatine de önem vermiştir. Mahalle halkının bir kimseye kefil olması, onun iyi biri, doğruluk ve istikamet üzere olduğu veya olacağı yönünde şahadette bulunması devletin görevlileri tarafından önemsenmiş ve bu şahadet doğrultusunda kararlar alınmıştır (Özcan, 2001: 133). Suç isnat edilen kişinin iyi biri, güzel huylu olduğunun tespit ve tescilinde mahallelinin referans olduğu ve bu referansın yargılanan kişinin lehinde ceza kararına etki ettiği anlaşılır (Tok, 2005: 161). Osmanlı Devleti'nin önde gelen kimselerin kefaletini alma ve bu kefaletle göre suçluları serbest bırakma uygulamasında hem eşkıya hareketlerinin önlenmesi, hem de bu taifeden bazı kimselerin topluma yeniden kazandırılmasının amaçlandığı söylenebilir. Demirci kazasında da bu uygulamaya rastlanır. Mesela Demirci kadısı Kadızade Mustafa imzalı H. 1173 (1759/1760) tarihli belgede eşkıyadan olup firar eden Hacı İsmail oğlunun oğlu Deli Mehmet ve amcası Abdalbaki ve avenelerinden olan bazı kimseler gece Demirci'nin Koz Ağaç Mahallesiine gelmişlerdir. Mahallenin imam ve ihtiyarları mahkemeye gelerek bunların yaptıklarından

pişman olduklarını, bundan sonra memleket nizamına aykırı harekette bulunmayacaklarına söz verdiklerini ve her birine kendilerinin kefil olduklarını bildirmiş ve affedilmeleri istenmiştir (TS. MA. e. / 189 - 81).

3.8. Öldürülme

Suçlulara uygulanan en ağır cezalardan olan öldürülmenin, işlenen suça göre yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Mesela H. 1173 (1759/1760) tarihli belgeye göre, Demirci’de Yenice Mahallesinden sarrac Halil Beşe ile Sinan Efendi Mahallesinden el-Hac Mehmet bin Veli namında kimselerin şikâyetçi oldukları görülür. Bu kişiler Demirci’nin Pazar Mahallesinden Deli Ahmet bin Ali Beşe’den şikâyetçi olmuştur. Halil, Deli Ahmet’in gece dükkânını açıp içinde bulunan eşyasını aldığı konusunda, el-Hac Mehmet de Deli Ahmet’in kendine zulmetmesinden dolayı davacı olmuştur. Bunun haricinde Demirci’ye tabi Sevinçler köyü sakinlerinden Seyyid Mehmet bin Seyyid Osman da Hacı Baba Mahallesi sakinlerinden Seyyid Hüseyin bin Seyyid Hacı Ahmet’in menzilinı basıp, çocuk ve zevcesini kaçırmıştır. Hüseyin bin Seyyid Hacı Ahmet de olayı dava etmiştir. Başka bir olayda da Simav kazasının Bıyıklar köyünden Türkmen Ahmet’in eşkıyalık yaparak ahalinin malını gasp ettiği belirlenmiş, şahitlerce durumun tespiti ve fetvanın da alınmasıyla zorbarların katledilmelerine karar verilmiştir (TS. MA. e. / 1042 - 39).

H. 1145 (1732/1735) tarihli Gördük, Demirci kadılarına ve serdarlarına yazılan hükümde de şikâyet olunan eşkıya Zeyneloğlu ve yandaşlarının katledilmek üzere yakalanmaları emri görülmektedir (A. {DVNSMHM. d. 139: 789).

3.9. Taahhüt Alma

Ceza olarak değerlendirmesek de suç ile mücadele konusunda Osmanlı Devleti’nin yaptığı uygulamalardan biri de halktan taahhüt alma yoluna gitmesidir. Osmanlı Devleti halkın bazen eşkıyalara yardım ve yataklık etmemeleri ya da onlar hakkında elde ettikleri bilgileri devlet görevlilerine haber vermelerini istemiş, hatta onlardan taahhütler de almıştır. Bu konuda H. 1173 (1759/1760) tarihli belgede Demirci kazası ahalisinden de bu taahhüdün alındığı görülür. Demirci kazası halkının, eşkıyalık yapmaları nedeniyle haklarında defalarca yakalama emirleri gönderilen Deli Mehmet ve amcası Abdalbaki’nin ve yanlarındaki kırk elli adet eşkıyanın görüldükleri yerde yakalanması için devlet görevlilerine haber vermek ve eşkıyaya hiçbir şekilde yardım etmemeyi taahhüt ettikleri bilgisi bulunmaktadır (TS. MA. e. / 1075 - 27). Aksi durumda kaza halkının ortaya çıkacak olan suçların ceza yaptırımlarına maruz kalacakları durumu söz konusudur. Bunda halkın, suç veya suçlulara karşı daha duyarlı hale gelmesinin sağlanması düşüncesinin etkili olduğu ifade edilebilir.

4. Mahkeme

Arapça kökenli olan mahkeme kelimesi sözlükte “hüküm verilen yer, yargılama yeri” anlamına gelmektedir (Atar, 2003: 338). Osmanlı mahkemesinin kendisinden önce görülen İslam devletlerindeki örneklere göre, sorumluluk alanının biraz daha gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Osmanlı mahkemesi hem şer’i hem örfî davalarda tek yetkili konumunda olup, görev ve yetki alanına girmeyen herhangi bir hukukî anlaşmazlık yok gibidir (Aydın, 2003: 342). Mahkemeler, ihtilafa konu olan çeşitli sorunların çözülmeye çalışıldığı ve gerekli ceza kararlarının alındığı yerler olmuştur. Osmanlı Devleti’nin adaleti sağlama yolunda, mahkemeleri kullandığı ve meydana gelen olayların teftiş edilerek en doğru kararın

mahkemelerce verilmesine özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Aşağıda verilen örneklerde de buna dair örnekler görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde görevlilerin suçlu takibini adaletin sağlanması ve hakların alınması adına sonuna kadar sürdürdüğü tespit edilir. Nitekim Demirci kadısına ve Demirci hassı voyvodasına yazılan H. 1089 (1678/1679) tarihli hükümde, Hüseyin'in alacağı olduğu Veli'nin, Demirci kazasına firar ettiği ve Hüseyin'in hakkının tahsil edilmesi hususunda takibin yapılarak gereğinin yapılması bildirilmektedir (A. {DVNSMHM. d. 96: 596).

Belgeler incelendiğinde haklı kişilerin yanlış hareket etmelerden dolayı bazen haksız duruma düştüğü görülür. Bununla ilgili olarak Saruhan Beyine, Kütahya, Eğrigöz, Teke Hasları kadısı Mevlana Muslihiddin'e ve Demirci kadılarına yazılan H. 984 (1576/1577) tarihli hükümde, Saruhan sipahilerinden Mehmet, Bektaş adında birinden alacağını zorla isteyerek kadıya ve mahkemeye hakaret ettiğini bizzat kadı arz etmiş, Anadolu Beylerbeyi de kadı'nın Mehmet'e haksızlık ettiğini bildirmiş, hepsinin beraber olay yerine gidip doğruyu meydana çıkarmaları istenmiştir (A. {DVNSMHM. d. 29: 444). Burada Beylerbeyinin adaletin sağlanması konusunda hassas davrandığı ifade edilebileceği gibi, Beylerbeyinin kadı arasında bir sorun bulunduğu da akla gelmektedir. Nitekim kadı burada itham edilmektedir.

Bazen de devlet görevlilerinin çeşitli ithamlarla karşı karşıya kaldığı ancak mahkemelerdeki araştırma ve savunmalarla bu durumdan kurtuldukları anlaşılır. Böyle bir örnek H. 1141 (1728/1729) tarihli kayıta görülmektedir. Buna göre Serdar Halil Ağa'nın rüşvet aldığı iddialarına karşılık, O'nun herkese yardımcı olduğu ve rüşvet almadığına dair Sındırgı ve Demirci kazaları halkının mahkemeye gelip şahitlik ettiklerinin bildirildiği Sındırgı Naibi İbrahim ve Demirci kadısı İsmail'in arzları bulunmaktadır (AE. SAMD. III. / 163 - 15938). Başka bir örnek de Saruhan Sancağı mütesellimine yazılan H. 1089 (1678/1679) tarihli hükümde görülür. Buna göre Demirci kadısı Hacı Mehmet'in uygunsuz bir hali olmamasına rağmen, ahaliden bazılarının iftirada bulunmalarına izin verilmemesi istenmektedir (A. {DVNSMHM. d. 96: 842).

Haksızlığa uğrayanların gerçeğin ortaya çıkması durumunda, suçlu olmadığı gerekçesiyle serbest bırakıldıkları görülür. Bununla ilgili olarak H. 1173 (1759/1760) tarihli kayıta Demirci'de misafir olarak bulunan ve eşkıyalardan olduğu şüphesiyle yakalanan Arab Abdullah'ın ahalinin şahadetiyle eşkıyadan olmadığına anlaşılmaya serbest bırakılmasına dair Demirci kadısı Müftüzade Mehmet Efendi'nin ilamı yer almaktadır (TS. MA. e. / 1075 - 27).

Devlet görevlilerinin bazen kendi aralarında da anlaşmazlığa düştüğünü, bu anlaşmazlıkların vilayetin ileri gelenlerinin huzurunda incelenmesinin istendiğini, Nif nahiyesinde kadı Mehmet'in, Yeniçeri Ahmet ile arasında olan anlaşmazlığının çözümü için Edremit kadısı ile Demirci eski kadısına yazılan H. 1018 (1609/1610) tarihli hükümden öğrenmekteyiz (A. {DVNSMHM. d. 78: 1713).

Mahkemelere zanlıların gelmemesi gibi durumların olduğu da belirlenmektedir. Nitekim H. 1130 (1717/1718) tarihli bir hükümde, Demirci'nin Karataş nahiyesinde bulunan Göçler köyünde İsa oğlu Ahmet ile yine aynı köyde ikamet eden Mehmet arasında dava bulunmakla birlikte İsa oğlu Ahmet'in mahkemeye davet olunmasına rağmen gelmediğinden şikâyetle Demirci kadısı Abdurrahman el-Hüsni'nin arzı görülmektedir (İE. ŞKRT / 6 - 499).

Halkın ortaya çıkan yeni durumlara, mesela ekonomi veya demografi ile ilgili hususlara dayalı olarak zor durumda kalması karşısında mevcut uygulamanın değiştirilmesi veya mükellefiyetlerin kaldırılmasını istedikleri de anlaşılmaktadır. Nitekim H. 1102 (1690/1691) tarihli bir belgede Demirci kazasında 348 avarız ve 393 nüzül hanesi olduğu, ancak halkın nüfusunun zamanla gerileyerek 165 haneye düştüğü, dolayısıyla mükellef oldukları avarız hanesi ile bedel-i nüzulün indirilmesi hususunu ahalinin mahkemeye arz ettiği, Demirci kadısının da Dergâh-ı Muallâya sunduğu tespit edilmektedir (C.ML. / 68 – 3103). Burada avarız vergilerinin halk üzerinde önemli bir yük oluşturduğu ve Demirci kazasında nüfusun gerilediği gibi hususları da ifade etmek mümkündür.

5. BAZI KURUM VEYA GRUPLARLA BAĞLANTILI OLAYLAR

Demirci kazasındaki çeşitli vakıf, timar, konar-göçer, suhte gibi kurum veya gruplarla bağlantılı kanundışı olaylara kaynaklarda sıkça rastlanmaktadır. Bunlarla ilgili olaylar ayrı bölümler halinde aşağıda başlıklar halinde ele alınmıştır.

5.1. Vakıflarla Bağlantılı Olaylar

“Durdurmak, alıkoymak” anlamında Arapça kökenli olan vakıf, dini ve toplumsal bir kurum adı olarak ifade edilebilir (Yediyıldız, 1988: 153). Türk-İslam devletlerinin yönetim anlayışında eğitim, kültür, sağlık ve sosyal hizmet faaliyetlerini gerçekleştirmek görevi, sivil toplum kuruluşlarına bırakılmış, hastane, medrese, cami, imaret gibi vakıf kuruluşları meydana getirilmiştir (Öztürk, 2005: 11). Toplum yararına birçok faydası görülen vakıfların da bazen suça konu olduğu anlaşılmaktadır. Vakıflarla ilgili olarak görülen çeşitli olumsuz faaliyetler, vakıf arazileri, mülkleri ve gelirlerine müdahale edilmesi, fazla vergi tahsil edilmesi gibi hususlardan oluşmaktadır.

Vakıf gelirlerine müdahalelerin engellenmesi hususunda Osmanlı Devleti’nin tedbirler aldığı anlaşılmakta, bunların engellenmesi konusunda ilgililere emirnameler gönderildiği tespit edilmektedir. Vakıf kiralarna müdahalelerle ilgili olarak vakıf mütevellilerinin mahkemeye başvurdukları ve mahkeme aracılığıyla bu haksız müdahalelerin önüne geçilmeye çalışıldığı görülür. Mesela Demirci kadısına yazılan H. 1124 (1712/1713) tarihli hükümde, Manisalı Mehmet Paşa Evkafı mütevellisinin mahkemeye müracaatı ile vakıf kiralarna yapılan müdahalenin engellenmesi hususunda kayıt yer almaktadır (A. {DVNSMHM. d. 118: 2035). Başka bir belgede de Demirci kazasının Baraklıcem köyü caminin vakfına ait olan yine aynı köyde bulunan bir bab simitçi dükkânına müdahale edildiği tespit edilmektedir. Ali, Mustafa ve Hasan isimli kişiler dükkânın kendi mülkleri olduğu ve müdahalenin engellenmesine dair Hatip Seyyid İbrahim’in H. 1118 (1706/1707) tarihli arzuhalı bulunmaktadır (AE. SABH. I. / 124 – 8400). Demirci’de Yakub Çelebi Camii Evkafına bağlı olan hamam ve mezra dâhilindeki değirmenin, mütevellisinin kontrolünde olan aidatına tecavüzün engellenmesine yönelik müteveli Mehmet tarafından yazılan H. 1209 (1794/1795) tarihli arz kayıtlara geçmiştir (C.EV. / 61 - 3007).

Vakıf arazilerine müdahaleyle ilgili olarak H.1140 (1727/1728) tarihli belgeye göre Saruhan Sancağı’nda Demirci ve tevabii mukataası, diğer selâtin vakıfları gibi ayrı bir bölüm olması nedeniyle sadece zabıtlarının müdahale hakkı varken, ayan, sipahi ve zaviyedarlar vakıf arazisine müdahale etmektedir. Bu durumun engellenmesi isteği de kayıtlarda görülmektedir (AE. SAMD. III. / 164 - 16021).

Müdahaleyle ilgili olarak H. 1144 (1731/1732) tarihli belgede de Enderunda Sultan Ahmet Kütüphanesi evkafından Saruhan'da Demirci ve tevabii mukataası reayasının serbestiyetlerine mütesellim, voyvoda vesaire tarafından müdahale edilmemesinin emredildiği tespit edilmektedir (C.MF. / 164 - 8189). Aynı konuyla ilgili olarak H. 1178 (1764/1765) tarihli belgede de Saray-ı Cedid'de Sultan Ahmet Kütüphanesi evkafından Demirci kazası ve nahiyelerinin ahalisine müdahale edilmemesi, tecavüz edenlerin mahkemeye çıkarılmaları istenmiştir (C. MF. / 143 - 7128).

Görevi kötüye kullanma alanlarından biri de vakıflar olmuştur. Mesela H. 1139 (1726/1727) tarihli bir belgede Kütüphane-i Mülükane Evkafından Demirci kazası ahalisinin sorumlu oldukları avarız ve nüzul paralarının ödedikten sonra vakıf kâtiplerince başka herhangi bir talepte bulunulmamasının istenmesi buna örnek olarak gösterilebilir (AE. SAMD. III. / 43 - 4278).

5.2. Timar Sistemiyle Bağlantılı Olaylar

Osmanlı Devleti'nde hizmetlerine ait masraflar yanında, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için bazı asker ve memurlara belli yerlerde tahsis edilmiş olan vergi kaynaklarına verilen isim olarak tarif edilen timar (Barkan, 1979: 286), devletin özellikle ekonomik ve askeri yapısı içinde önemli bir yer tutmuştur. Timar sistemi de kanundışı faaliyetlerle bağlantılı olarak arşiv belgelerine çeşitli şekillerde konu olmuştur. Timar sistemi içinde de bir takım haksız uygulamalara rastlanmakla birlikte, Osmanlı Devleti'nin bunları engellemeye çalıştığı anlaşılar. Bunlardan birinde Saruhan Sancağı'nda Demirci nahiyesinde Kara Halil köyü başta olmak üzere bazı köylerde 25915 akçe zeamete Sadrazam Telhiscisi Hasan Şükrü'nün mutasarrıf olduğu, ancak Kara Osman oğullarının zeamete müdahaleleri olduğu ve bu müdahalenin engellenmesi yolunda H. 1189 (1775/1776) tarihli kayıt bulunduğu tespit edilmektedir (C.TZ. / 129 - 6411). Benzer durumların bazen ardı sıra yaşandığı da anlaşılar. Mesela bu olaydan birkaç yıl sonra yine Kara Osman oğlu ailesinden bir müdahalenin kayıtlara girdiği görülür. H. 1195 (1780/1781) tarihli kayıta Saruhan Sancağı'nda Demirci nahiyesindeki Kara Halil ve gayri köylerde mutasarrıf olduğu zeamete Kara Osman oğlu el-Hac Ahmet Ağa tarafından yapılan müdahalenin engellenmesi isteği yazılıdır (C.TZ. / 112 - 5591). Karaosmanoğlu ailesinin bölgede zamanla ünlü bir aile haline geldiği ve geniş bir alanda etkili olduğunu burada ifade edebiliriz (Nagata, 1997).

Osmanlı Devleti dirlik sahiplerinin reayaya zulmetmesini çeşitli yaptırımlarla engellemeye çalışmıştır. Mesela H. 1181 (1767/1768) tarihli Demirci naibine yazılan hükümde, Demirci kazası nahiyelerinden Ortapare'de, Gümele adındaki köyde bulunan timarı ortak olarak tasarruf eden kişilerin kötülükle, reayaya zülüm etmeleri ve ezmeleri nedeniyle köy halkının mahkemeye gelerek şikâyetleri sonucunda timarın bunlardan alınması emrini görmekteyiz (AE. SMST. III. / 207 - 16308).

Timarlara haksız yere el koymaya kalkan kimselere izin verilmemiştir. Bunlardan birinde Manisa, Demirci kadılarına ve Saruhan mütesellimine yazılan H. 1090 (1679/1680) tarihli hükümde, Demirci nahiyesinde, Borlu köyü ve gayride 20 bin akçe zeamet sahibi Ali'nin vefatı üzerine zeametinin haksız yere İbrahim'e geçmesi üzerine Ondan geri alınmasının emredildiği tespit edilmektedir (A. {DVNSMHM. d. 96: 923).

Timar sistemi içinde görülen şikâyetlerden biri de bir dirliğin iki kişiye verilmesidir. Mesela H. 989 (1581/1582) tarihli mühimme defteri kaydında Haydar oğlu Ali'nin Divan-ı

Hümayuna gelip Saruhan Sancağı'nda Demirci nahiyesinde Karahisar karyesinde vefat eden Ahmet'den mahlûl olan 7 bin akçelik dirliğin hem kendisine hem başkasına verildiğini, kendisi uhdesine ise daha önce geçtiğini bildirmiş, bunun üzerine konunun araştırılıp doğru ise Haydar oğlu Ali'ye tevdi edilmesi emredilmiştir (A. {DVNSMHM. d. 45: 693). Aynı tarihli benzer başka bir durumda Lütfü adında birinin Divan-ı Hümayuna gelip Saruhan Sancağı'nda Demirci nahiyesinde bulunan timara mutasarrıf olan Dede isimli kişinin sefere gelmemekle timarının kendine tevcih olunduğu ancak sonrasında başkasına da timarın verildiğini bildirmiş, yapılan inceleme sonucunda Lütfü isimli kişinin dedikleri doğruysa, timarın Lütfü isimli kişiye tevdi edilmesi istenmiştir (A. {DVNSMHM. d. 45: 1196).

Dirlik sahibi vefat ettiğinde timarlar öncelikle evlatlara bırakılmaktadır. Ancak dirlik sahibi evladı olmadığında timar diğer yakınlarına bırakabilmekte ve bunu da vasiyet edebilmektedir. Bununla ilgili olarak mühimme defterinde H. 987 (1579/1580) tarihli bir kayıttan bilgi sahibi olabilmekteyiz. Buna göre Demirci'ye tabi Martalos köyünden Hacı Halil'in amcasının vefat ettiği, erkek evladının kalmadığı, amcasının tasarruf ettiği arazinin tapu ile ve ilk olarak kendisine (Hacı Halil) verilmesi gerekirken, Emin olan kişinin araziye yabancıya verdiğinden şikâyet etmiş, sonrasında durumun incelenerek doğru ise arazinin Hacı Halil'e verilmesi mukataat müfettişi ve Demirci kadısına emredilmiştir (A. {DVNSMHM. d. 41: 445).

Timar sistemi içinde dirliğini terk edenlerin dirlikleri başka kimselere verilmektedir. Nitekim bununla ilgili olarak Demirci nahiyesinde nefis-i Borlu ve gayride 20 bin akçe mirmiran tezkeresiyle İbrahim oğlu Mehmet'in firari olduğu ve kendisinden kalan zeametın İbrahim oğlu Seyyid'de verilmesi hususunda H. 1208 (1793/1794) tarihli arz bulunmaktadır (C.TZ. / 118 - 5866).

Osmanlı Devleti'nde Timar sisteminin sağlıklı işleyebilmesi adına konulan kurallardan biri, sefere gelmeyerek yükümlülüğünü yerine getirmeyenlerden dirliğin alınarak bir başkasına verilmesidir. Böyle bir yaptırımla sipahilerin sorumluluklarını aksatmamaya özen gösterecekleri açıktır. Bununla ilgili olarak H. 989 (1581/1582) tarihli hükümde, Demirci nahiyesinin Azizbeyli köyünde timarı olan Kasım adında dirlik sahibinin, Şirvan ve Kars seferine gelmediği için, timarının alınıp, Ali adında birine verildiği ancak Kasım'ın sürekli müdahalede bulunduğu Ali tarafından şikâyet edilmiş ve sonuçta timarın Ali adındaki kimseye verilmesi emredilmiştir (A. {DVNSMHM. d. 45: 1056). Başka bir belgede de Demirci nahiyesinde, Reis köyünde Nebi adında kimsenin feragat etmesiyle kendine ait olan 2500 akçelik timarın Dede adında kişiye tevcih edildiği, ancak Şark seferine katılmadı diye kendinden alınıp bir başkasına verildiği, oysa kendinin bu sefere katıldığını bildirmesi üzerine araştırılıp doğru ise yine kendisine verilmesi H. 989 (1581/1582) tarihli hükümle emredilmiştir (A. {DVNSMHM. d. 45: 1111). H. 1206 (1791/1792) tarihli kayıta da Demirci nahiyesine tabi Parsamaz köyünde bulunan Aslıhan Çiftliği ve gayriden 5033 akçelik timara mutasarrıf olan Süleyman oğlu İbrahim'in memur olduğu Limni Ceziresi'nde bayrağı altında mevcut olmadığı ve hizmetini terk ettiğinden, mahlûl olan timarının mülazım Mehmet'e, ancak O'nun da feragatiyle kardeşine tevcih edildiği tespit edilmektedir (AE. SSLM. III. / 395 - 22839). Görev ihmalinde dirliğin el değiştirmesine dair H. 1089 (1678/1679) tarihli başka bir kayıta da Saruhan Sancağı'nda Demirci nahiyesinde Mermerecik köyü ve gayriden 6 bin akçe timara mutasarrıf Mehmet'in sefere gelmemesiyle elinden alınan timarının Mustafa'ya verilmesi hususunda arz bulunmaktadır (AE. SMMD. IV. / 33 - 3780). H. 1127 (1715) tarihli bir belgede de Saruhan Sancağı'nda Kayacık nahiyesine tabi Boyalı karyesi ve gayriden 1800 akçelik timara mutasarrıf olan Mehmed ile Gördük nahiyesine tabi Alayundlu karyesi ve gayriden 4999 akçelik timara mutasarrıf olan Yusufun memur

oldukları Hotin Kalesi'nde bayrakları altında mevcut olmamaları sebebiyle mahlûl olan tımarlarının Demirci'de sakin Yusuf bin Mehmet'e verilmesinin istendiği belirlenmektedir (AE. SAMD. III. / 72 - 7230).

5.3. Konar- Göçerlerle Bağlantılı Olaylar

Konar-göçerlik, hayvanlarına otlak ve kışlak yerleri arayan göçebe çobanlıktan farklı şekilde, belli bir bölgede hayvancılık yapan, ürünlerini de yerleşik topluluklara pazarlayan ekonomik faaliyet biçimi ve hayat tarzı olarak ifade edilmiştir (Gündüz, 2002: 161). Demirci kazasında konar-göçerlerin bulunduğu Tahrir Defterlerinden anlaşılmaktadır (COA. TT. d. 165). Kanundışı eylemlere karışanlar arasında farklı kesimlerden insanlar olduğu gibi konar-göçerler de yer bulmuştur. Cemaat isimleri çoğu zaman kayıtlarda verilen konar-göçerlerin adının karıştığı kanunsuz faaliyetlere de rastlanmaktadır. Mesela Borlu'ya tabi Tokatlı ile Ekinciler cemaatlerinden ve suhtelerden bazı kimselerin eşkıyalık yaptığı, ev ve ambarları bastığı, şer-i şerife davet edilmelerine rağmen dinlemedikleri Borlu kadısı tarafından bildirilmiş, durumun teftiş edilip şer'an cürmü sabit olanların cezalarının verilmesi Saruhan Beyi, Demirci ve Borlu kadılarına yazılan H. 988 (1580/1581) tarihli hükümde görülmektedir (A. {DVNSMHHM. d. 39: 687). Adı kanunsuz eylemlere karışan cemaatlerden biri Çepni cemaatidir. H. 1142 (1729/1730) tarihli Aydın muhassılı vezir Abdullah Paşa ve Demirci kadısı Mevlana Hattat Mustafa'ya yazılan hüküm kaydından da Çepni cemaatine mensup kişilerin Demirci kazası bölgesinde fesatlık, haydutluk, eşkıyalık içine girdikleri anlaşılmaktadır (A. {DVNSMHHM. d. 135: 1707).

Osmanlı Devleti'nin konar-göçerleri yerleşik hayata yönlendirmeye çalıştığı görülür (Saydam, 2009: 13). Eşkıyalığa karışmış olanlar Osmanlı Devleti'nin bu politikasına bir anlamda farkında olmadan yardımcı olmuştur. Bu konar-göçerlerin sürgün edilerek hem bulundukları bölgeden uzaklaştırılmaları ve kanunsuz eylemlerinin sonlandırılması, hem de iskân edilmeleri, yerleşik hayata geçişleri sağlanmaya çalışılmıştır. Mesela H. 1142 (1729/1730) tarihli Aydın muhassılı, Karaman, Adana valisi ve Rumeli Beylerbeyliği payesiyle Haleb muhassılı ve mütesellimi olan paşaya verilen emirde, Demirci kazası kırsalındaki halka saldırılarda bulunan Musacalı Cemaati'nin Rakka'ya gönderilmesi istenmektedir (A. {DVNSMHHM. d. 135: 1688)

Aydın Sancağı mütesellimine yazılan H. 1122 (1710/1711) tarihli hükümde de Yörük taifesinden ve Macar cemaatine mensup bazı kimselerin Adana Sancağı'nda asli vatanları olan Dünderli nahiyesinden kalkıp İçil Sancağı'na gelerek eşkıyalık yaptıkları, tekrar asli yerlerine gönderilmelerine rağmen bu defa Demirci, Simav, Gördüs, Uşak ve Kula taraflarına gelerek eşkıyalık faaliyeti içine girdikleri belirlenmektedir (A. {DVNSMHHM. d. 116: 1466).

5.4. Suhtelerle Bağlantılı Olaylar

XVI. Yüzyılın son çeyreğinde görülen çeşitli bunalımlar, iş imkânı bulamayan öğrencilerin de ayaklanmalarına ortam hazırlamış, bu çalkantı ancak II. Osman döneminde yatışmaya başlamıştır (Carretto, 2000: 36). XVI. Yüzyıl ortalarından itibaren Anadolu'nun birçok yerinde görülen medreseli veya suhte hareketleri Demirci kazasında da görülür. Doğal olarak bu tür bazı sosyal hareketler Osmanlı ülkesinde çeşitli sorunlara sebep olmuştur (Kütükoğlu, 2002: 26, 27). Bununla bağlantılı olarak Anadolu Beylerbeyine yazılan H. 1018 (1609/1610) tarihli hükümde, Suhte taifesinin Kula ve Demirci nahiyesinde halkın emval ve erzaklarına tecavüzleri olduğu, bunların haklarından gelinmesinin emredildiğine dair bilgi mevcuttur (A. {DVNSMHHM. d. 78: 2182).

5.5. Devlet Görevlileriyle Bağlantılı Olaylar

Başka bir grup da Osmanlı Devleti'nin yöneticileri olarak ifade edilebilir. Nitekim bu grup, gerek kanun dışılıkları engellemek, gerekse bizatihi kanunsuz faaliyetlerin tam ortasında yer almak suretiyle meseleye dâhil olmuştur. Bunlar halkın bazen takdirini alırken, bazen de şikâyetine konu olmuştur.

Halk, görevini layıkıyla yapanları önemsemiş ve görevlerini sürdürmeleri konusunda ilgililere müracaatta da bulunmuştur. Nitekim H. 978 (1570/1571) tarihli Demirci kadısına gönderilen hükümde, Demirci kazasında naiplik yapan Turşucu Mirza'nın niyabetten ayrılması için hüküm gönderilmesi üzerine, ahalinin doğruluk ve dürüstlüğüne şahadet etmesiyle adı geçen kişinin görevine devam etmesinin istendiği görülmektedir (A. {DVNSMHH. d. 12: 570).

Osmanlı Devleti'nde bazı görevlilerin ise görevini kötüye kullandıkları, suç ve suçluları önlemekle görevli olanların da bizzat olaylara olumsuz yönde karıştığı anlaşılar. Osmanlı maliyesinde yüksek vergi gelirlerini toplayan tahsildar olarak tanımlanan Voyvodaların da (Özvar, 2013: 129) hukukun dışına çıktıkları görülür. Mesela H. 1178 (1764/1765) tarihli belgede görülen ahaliye zulmeden Demirci Voyvodası el-Hac Ali'dir. Bu voyvoda'nın fazla vergi aldığı, halkın ailelerine cebren ve kasıtlı olarak saldırıda bulunduğu, harman zamanı ahalinin ürünlerini toplarken üzerlerine adamlarını gönderip birçok kişiyi hapsedtiği gibi çeşitli zulümlerinin engellenmesiyle ilgili kayıt tespit edilmektedir (AE. SMST. III. / 286 - 22970).

7.SONUÇ

Eskiçağlardan beri çeşitli medeniyetlerin yaşama alanı olan Demirci, Osmanlı Devleti döneminde taşra teşkilatlanması içinde Saruhan Sancağı'nın bir kazası olarak yer almıştır. Demirci'nin coğrafi yapısının dağlık olmasının, suçluların saklanması açısından belli oranda fırsat oluşturduğu söylenebilir. Nitekim suç işleyenlerin, kırsal bölgede, derbentlerde köylerde ve konar-göçer zümreler arasında saklanmaya çalıştıkları görülür.

Suçlular halktan kimseler olabildiği gibi, konar-göçer, suhte, devlet görevlisi gibi zümrelerden de meydana gelebilmektedir.

Osmanlı Devleti döneminde Demirci kazasında meydana gelen kanundışı olayların bastırılması ve engellenmesi adına Osmanlı Devleti'nin çaba sarf etmekle birlikte, olayların zaman içinde tamamen sıfırlanamadığı da belirlenmektedir. Şöyle ki benzer olaylar XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllarda da bölgede meydana gelmiştir.

Muhakkak ki olaylarda ekonomi gibi bazı sebepler etkili olsa da bütün olayları ekonomik sebeplere bağlamak doğru değildir. Nitekim kazada örneklerine rastladığımız tecavüz suçunun ekonomiden ziyade ahlaki boyutu bulunmaktadır. Ayrıca olayları sadece belli bir kesim ile ilişkilendirmek de yanlış olacaktır. Nitekim meydana gelen kanunsuz olaylarda devletin sipahi, mültezim, kadı, voyvoda gibi bizatihi kendi görevlilerinin de yer aldığı, suhte, konar-göçer ve ahaliden çeşitli kimselerin yanlış yollara meylettiği anlaşılmaktadır.

İşlenen suçlar da genel olarak yağma, gasp, cinayet, insan kaçırma, tecavüz, kalpazanlık, vergi kaçırma olarak belirlenmektedir. Osmanlı Devleti olayları bastırma ve engelleme adına çeşitli cezaları da uygulamaya koymuştur. Sürgün, kalebend, idam, görevden alma, evlerini yıktırma, mallarına el koyma, çalıştırma ve hapis cezaları bunlar arasında sayılabilir. Ancak bu cezalar da yeterince caydırıcı olmamış ve olayların önüne geçilememiştir. Olayların yüzyıllar içinde varlığını devam ettirmesi bunu göstermektedir. Ayrıca Osmanlı

Devleti suç ve suçlularla mücadelede tüm imkânlarını kullanırken halkın da desteğini almaya gayret etmiştir. Mesela avarız vergileriyle maddi destek temin etmeye çalışırken, eşkıyaya yardım ve yataklık edilmemesi için de tedbirler almıştır.

Devlete ve topluma çok fazla zararı olan eşkıya taifesinden diyebileceğimiz kimselere dahi Osmanlı Devleti'nin adaletten ayrılmadan hak ve hukuk çerçevesinde davrandığı görülür. Nitekim Osmanlı Devlet yöneticilerinin suçluların mahkeme edilmesini ve kanuna uygun olarak yargılanıp buna göre cezalandırma isteklerine dair emirleri bunu açıkça göstermektedir.

Son olarak Demirci kazasında görülen çeşitli suç ve suçluların gerek bölge ahalisini, gerekse Osmanlı Devleti'ni yıprattığı, siyasal, sosyal, ekonomik açılardan çeşitli zararlar ortaya koyduğunu da ifade etmek gerekir.

KAYNAKLAR

I. CUMHURBAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ (COA.)

Bab-ı Asafi:

Mühimme Defterleri (A. {DVNSMHHM. d.): 5, 12, 26, 27, 29, 30, 31, 33, 35, 39, 40, 41, 43, 45, 49, 52, 54, 58, 60, 78, 79, 90, 95, 96, 108, 112, 115, 116, 117, 118, 121, 124, 135, 139.

Ali Emiri:

AE. SMMD. IV. (IV. Mehmed): 33 - 3780.

AE. SAMD. III. (III. Ahmed): 116 - 11443; 72 - 7230; 43 - 4278; 83 - 8334; 163 - 15938; 164 - 16021; 216 - 20872.

AE. SMHD. I. (I. Mahmud): 66 - 4267.

AE. SMST. III. (III. Mustafa): 207 -16308; 286 - 22970; 296 - 23697.

AE. SABH. I. (I. Abdülhamid): 124 - 8400.

AE. SSLM. III. (III. Selim): 395 - 22839.

Cevdet:

C.EV. (Cevdet Evkaf): 61- 3007.

C.MF. (Cevdet Maarif): 164 - 8189; 143 - 7128.

C.ML. (Cevdet Maliye): 68 -3103.

C.TZ. (Cevdet Timar): 102 - 5067; 129 - 6411; 112 - 5591; 118 - 5866.

İbnülemin:

İE. ŞKRT. (Şükr ü Şikâyet): 6 - 499.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e.):188 - 52; 188 - 53; 188 - 54; 189 - 81; 316 - 49; 339 - 7; 340 - 3; 544 - 16; 1042 - 39; 1075 - 27.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS. MA. d.): 5460 - 2.

Tapu Tahrir Defteri (TT. d.): 165.

II. ARAŞTIRMA ESERLER

- Akdağ, Mustafa (1995), Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi 2 (1453-1559), C.2, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Akurgal, Ekrem (2000), Anadolu Kültür Tarihi, 10. Baskı, TÜBİTAK Yayını, Ankara.
- Akyıldız, Erhan (1984), Taş Çağın'dan Osmanlı'ya Anadolu, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Atar, Fahrettin (2003), "Mahkeme", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 27, s. 338-341, Ankara.
- Aydın, M. Akif (2003), "Mahkeme", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 27, s.341- 344, Ankara.
- Barkan, Ömer L. (1979), "Timar", MEB. İslam Ansiklopedisi (İA), C.12/1,s.286- 333, İstanbul.
- Carretto, Giacomo E. (2000), Akdeniz'de Türkler, (Çev. Durdu Kundakçı – Gülbende Kuray), 2. Baskı, TTK. Yayını, Ankara.
- Çetintaş, Recep (2017), "Hadler Bağlamında İslam Ceza Hukukunda İtirafıtan Dönme ve Hâkimin Sanığa Bu Konuda Telkini", Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, C. 21, S.3 s. 1705-1738.
- Demir, Alpaslan (2017), "Osmanlı Devleti'nde Yörükler ile Yerleşiklerin Kavgası: Kayıp Köyler Meselesi", Akademik Bakış, C.11, S. 21, s. 15-31.
- Erdem, Ekrem (2006), "Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz", Bankacılar Dergisi, S. 56, s.10-28.
- Gökmen, Ertan (2007), Tanzimat'tan II. Meşrutiyete Demirci Kazası, Demirci Belediyesi Kültür Yayınları I, İzmir.
- Gündüz, Tufan (2002), "Konar-Göçer", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 26, s. 161-163, Ankara.
- Hekim, Hakan; Gül, Zakir (2011). "Suç ve Suçla Mücadelenin Ekonomik Analizi", Polis Bilimleri Dergisi, C.13, S.2, s.123-146.
- Gündüz, Tufan (2002), "Konar Göçer", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 26, s. 161-163, Ankara.
- İnalcık, Halil (2010). Osmanlılar Fütuhât, İmparatorluk, Avrupa ile ilişkiler, Timaş Yayınları, İstanbul.
- İpşirli, Mehmet (2016), "Kürek Cezası", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), C. EK-2, s. 112-114, İstanbul.
- İşbilir, Ömer (2016). "Kalebend", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), C. EK- 2, s.5-7, İstanbul.
- Kılınç, Ahmet (2015), "Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili", Belleten, C. 79, S. 285, s.531-558
- Koca, Uğur (2018), "Boğazkesen Kalesi Kalebendleri (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı)", Tarih Dergisi, S. 67, s. 125-150.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (2002), XVI. Asırda Tavas Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı, Tavas Köy ve Belediyelere Hizmet Götürme Birliği Yayını, İstanbul.

- Nagata, Yuzo (1997), *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, TTK. Yayını, Ankara.
- Oğuz, İsmail (2017), *Kuva-yı Milliyecilikten Valiliğe: İbrahim Ethem Akıncı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- Özcan, Tahsin (2001), “Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi”, *Marife*, S.1, s. 129-151.
- Öztürk, Nazif (2005), “İslam ve Türk Kültüründe Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, S. 29, s. 7-20.
- Özvar, Erol (2013), “Voyvoda”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 43, s. 129-131, İstanbul.
- Pamuk, Şevket(2010), *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, 3. Baskı, İş Bankası Yayını, İstanbul.
- Sahillioğlu, Halil (1991), “Askeri”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 3, s. 488-489, İstanbul.
- Saydam, Abdullah (2009), “Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, s.9-31.
- Sevim, A.; Yücel, Y. (1989), *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, TTK. Yayını, Ankara.
- Tok, Özen (2005), “Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.18, s. 155-173.
- Uluçay, M. Çağatay (1944), *XVII. Asırda Saruhan’da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul.
- Uluçay, M. Çağatay (1955), *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İsmail H. (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK. Yayını, Ankara.
- Ünver, M.; Bakırtaş, İ. (2008), “Suçun Ekonomik Analizi: Genel Bir Değerlendirme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, s. 35-56.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1988), “Vakıf”, *MEB. İslam Ansiklopedisi (İA)*, C. 13, s. 153-172, İstanbul.

EK-1: Çalışmada Kullanılan Arşiv Kaynaklarından Örnek

A. [DVNSMHM.d.00043

EK 2: Çalışmada Kullanılan Arşiv Kaynaklarından Örnek